1. Sõna- ja kogunemisvabadus Euroopa õigusruumis

1.1. Sõna- ja kogunemisvabaduse rahvusvaheline kaitse

Kuigi sõna- ja kogunemisvabadus sisalduvad juba Ameerika Ühendriikide iseseisvusdeklaratsioonis (1776) ning Prantsusmaa inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis (1793)1 , sündisid inimõigused, sealhulgas need kaks vabadust sellisena, nagu me neid tänapäeval mõistame, alles 20. sajandi keskpaigas.

Pärast teist maailmasõda kerkis esile tungiv vajadus kaitsta inimest riigi omavoli vastu ja luua selleks rahvusvahelised mehhanismid. Sõna- ja kogunemisvabadus jõudsid ÜRO ning teiste rahvusvaheliste organisatsioonide egiidi all loodud rahvusvahelistesse lepingutesse ja poliitilistesse dokumentidesse. ÜRO ning mitmesuguseid inimõigusi kaitsvate õigusaktide ja poliitiliste kokkulepete loomist ajendas idee, et inimõiguste laialdane tunnustamine võimaldab ennetada kõigil tasanditel konflikte ning suurendada ühiskondade igakülgset heaolu.

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni preambulis on sätestatud:

„pidades silmas, et inimõiguste mittetunnustamine ja eiramine on viinud julmusteni, mis vaevavad inimkonna südametunnistust, ja et inimeste üllaimaks püüdluseks on kuulutatud sellise maailma loomine, kus inimestel on sõna- ja veendumustevabadus ning kus nad ei tarvitse tunda hirmu ega puudust“.2

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikli 19 järgi on igaühel õigus arvamus- ja sõnavabadusele, mis kätkeb vabadust pidada oma veendumustest kinni sekkumiseta ning vabadust otsida, saada ja levitada infot ja ideid igasuguste abinõudega ja riigipiiridest sõltumata.

Peale selle on sõnavabadus tagatud ÜRO kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICCPR) artikli 19 alusel, millega on kaitstud sõnavabaduse kõik vormid ning info levitamise viisid, st nii väljendus sõnas, trükis ja viipekeeles kui ka mittesõnalised väljendusviisid. Selle pakti artikli 19 lõike 3 järgi võib väljendusvabadust piirata teiste isikute õiguste ja maine austamiseks ning riikliku

julgeoleku ja avaliku korra ning elanike tervise ja moraali kaitsmiseks.

Kogunemisvabadus on ÜRO tasandil kaitstud inimõiguste ülddeklaratsiooni artikliga 20, mille alusel on igaühel õigus rahumeelselt koguneda ja vabalt ühineda, aga ka ICCPR-i artikliga 21. Selle sätte järgi tunnustatakse õigust rahulikele koosolekutele. Kogunemisvabaduse piirangud peavad olema kehtestatud seaduse alusel. Samuti peavad need olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku või ühiskondliku julgeoleku, avaliku korra, elanike tervise ja moraali või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

Järelevalvet ICCPR-i täitmise üle osalisriikides teeb ekspertidest koosnev ÜRO Inimõiguste Komitee. Kõik liikmesriigid peavad esitama regulaarselt aruandeid kodaniku- ja poliitiliste õiguste, sealhulgas väljendus- ja kogunemisvabaduse rakendamise kohta ning teatud tingimustel on võimalik komitee poole pöörduda individuaalsete kaebustega.3

Euroopas põhineb väljendusvabaduse doktriin Euroopa Nõukogu4 egiidi all loodud EIÕK artiklil 10 ja Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgendustel5 . Väljendusvabadus hõlmab EIÕK artikli 10 alusel kolme elementi: vabadust oma arvamusele, vabadust saada teavet ja mõtteid ning vabadust levitada teavet ja mõtteid. Kuna sõnavabaduse kasutamisega kaasnevad kohustused ja vastutus, võidakse näha seadusega ette formaalsusi, tingimusi, piiranguid ja karistusi, mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste maine või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks (EIÕK art 10 lg 2).

EIÕK artikliga 11 kaitstakse nii kogunemis- kui ka ühinemisvabadust. Artikli 11 lõikest 1 tuleneb igaühe õigus rahumeelselt koguneda ja ühinguid moodustada, sealhulgas õigus luua oma huvide kaitseks ametiühinguid ja astuda nendesse. Neid õigusi võib piirata üksnes seaduses ette nähtud alustel, mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Eraldi nimetatakse, et EIÕK artikliga 11 ei ole keelatud seada õiguspäraseid piiranguid inimestele, kes on relvajõududes, politseis või riigiteenistuses.

Kuna riigid on pidevas arengus, on tarvis tõlgendada EIÕK sätteid tänapäeva olusid silmas pidades.6 Aja jooksul on palju muutunud ka moraalistandardid, samuti ei osanud EIÕK loomise ajal keegi arvestada interneti ja sellest tulenevate probleemidega seoses inimõigustega. Evolutsiooniline tõlgendamine on muu hulgas võimaldanud Euroopa Inimõiguste Kohtul laiendada EIÕK artikliga 10 kaitstud õigust saada teavet selliselt, et see hõlmab õigust saada teavet interneti kaudu.7

Sõna- ja kogunemisvabadus on olulisel kohal ka EL-i protsessides ja õigusaktides, kuna põhiõigused on demokraatia ja õigusriigi kõrval liidu alustalad. Põhiõiguste järgimist ootab EL nii liikmesriikidelt kui ka teistelt riikidelt. EL on võtnud vastu Euroopa Liidu põhiõiguste harta ning inimõiguste üldist olukorda EL-is jälgib Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, mis annab nii liidu kui ka liikmesriikide tasandi otsustajatele nõu põhiõigustega seotud küsimustes.8

Euroopa Liidu Nõukogu võtab vastu mitmesuguseid suunised, mille seas on näiteks EL-i inimõigustealased suunised sõnavabaduse kohta internetis ja mujal.9 Need ei ole küll õiguslikult siduvad, kuid neil on suur poliitiline mõju.

Sõna- ja kogunemisvabaduse rikkumisi jälgitakse horisontaalselt väga erinevates EL-i protsessides ning kui esinevad rikkumised, saavad ELi institutsioonid liikmesriikide suhtes kasutada erinevaid meetmeid. Näiteks on Euroopa Komisjon algatanud Eesti suhtes rikkumismenetluse, kuna Eesti ei ole võtnud nõuete järgi üle Euroopa Liidu Nõukogu 28. novembri 2008. aasta raamotsust rassismi ja ksenofoobia vormide ja ilmingute vastu võitlemise kohta kriminaalõiguse vahenditega.10

Sõna- ja kogunemisvabadusega seotud oluliste rikkumiste tõttu on EL kehtestanud ka sanktsioone. Näiteks on EL vastanud ulatuslike sanktsioonide kehtestamisega rahumeelsete meeleavaldajate, opositsiooniliikmete ja ajakirjanike hirmutamisele ning vägivaldsele represseerimisele Valgevenes.11

Sõna- ja kogunemisvabaduse valdkonnas teevad riigid koostööd veel väga erinevate organisatsioonide ja võrgustike raames. OSCE alla kuuluvad sõltumatud asutused jälgivad ja arendavad sõna- ja kogunemisvabaduse olukorda ning pakuvad foorumit, kus liikmesriigid saavad vahetada neil teemadel seisukohti. OSCE meediavabaduse esindaja12 on keskendunud väljendusvabaduse ning demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo13 kogunemisvabaduse küsimustele. OSCE raames on olulised teemad sõnavabaduse ja desinformatsiooni suhe, aga ka tehisintellekt ja sõnavabadus.14 Samuti on väga päevakajaline teema Covid-19 pandeemia mõju

väljendus- ja kogunemisvabadusele.15

Sõnavabadus, esmajoones sõnavabadus internetis ja meediavabadus, on üks kolmest Eesti inimõiguspoliitika prioriteetsest valdkonnast, mida Eesti edendab rahvusvahelistes organisatsioonides ja võrgustikes.16

Ka Euroopa Nõukogu raames on Euroopa Inimõiguste Kohtu kõrval veel palju teisi meetmeid väljendus- ja kogunemisvabaduse kaitsmiseks.17 Näiteks on Euroopa Nõukogu süvendatud tähelepanu all inimõiguste kaitse digitaalses ruumis.18 Lisaks osaleb Eesti sõnavabadusega seotud riikidevahelistes võrgustikes. Nende seas on meediavabaduse koalitsioon (Media Freedom Coalition)19 , mis on muu hulgas pühendunud väärinfovastasele võitlusele, ajakirjanike kaitsele ja laiemalt väljendusvabadusele nii internetis kui ka väljaspool seda.

Eesti on ühtlasi internetivabaduse koalitsiooni (Freedom Online Coalition)20 asutajaliige ja tuumikrühma liige. Koalitsiooni eesmärk on edendada ja kaitsta avatud, vaba ja turvalist internetti, keskendudes näiteks sõna- ja väljendusvabadusele, kogunemis- ja ühinemisvabadusele ning õigusele privaatsusele internetis.21

Sõna- ja kogunemisvabaduse valdkonnas tegutseb ka suurel hulgal kodanikuühiskonna organisatsioone (nt Human Rights Watch, Amnesty International, Freedom House, Article 19, Reporters Without Borders), kes jälgivad olukorda riikides, kirjutavad ülevaateid ning annavad inimõiguste edendamiseks soovitusi.

1.2. Riigi kohustused sõna- ja kogunemisvabaduse tagamisel ning nende vabaduste seos demokraatia, õigusriigi ning teiste põhiõiguste ja -vabadustega

Riigi kohustused seoses sõna- ja kogunemisvabaduse tagamisega võib jagada negatiivseteks ja positiivseteks. Negatiivne kohustus, millele on viidatud Eesti põhiseaduse §-s 45 sõnastusega „Igaühel on õigus vabalt levitada …“, seisneb kohustuses mitte sekkuda sõna- ja kogunemisvabaduse kasutamisse. Riigivõim, sealhulgas kohus, võib sekkuda ainult juhul, kui selgesti ja põhjendatult on olemas sama paragrahvi teisest lausest (ja EIÕK artiklist 10) tulenevad alused. Sõnavabaduse piiramise meetmed peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud, nende järele peab olema tungiv sotsiaalne vajadus ja need peavad olema taotletava eesmärgiga proportsionaalsed.22 Samad kriteeriumid kehtivad sekkumisele kogunemisvabadusse.

Kuigi kogunemisvabaduse keskne eesmärk on kaitsta indiviidi võimude omavolilise sekkumise eest, on riigil ka positiivsed kohustused, et väljendus- ja kogunemisvabadust saaks kasutada vabalt ja põhjendamatute takistusteta.23 Riik peab selleks looma oma õigusnormide ja institutsioonide (sealhulgas kohtusüsteemi) kaudu asjakohased eeldused.

Kogunemisvabaduse puhul on riigi positiivsed kohustused eriti tähtsad vähemuste ja nende inimeste kaitsmisel, kelle vaated on ühiskonnas ebapopulaarsed, sest need rühmad on ohtude suhtes haavatavamad.24 Näiteks on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et LGBT meeleavaldustel peavad osalejad saama oma meelsust avaldada ilma hirmuta oponentide rünnakute eest ning riigi kohustus on muu hulgas võtta meetmeid, et takistada sõnalisi ja füüsilisi homofoobseid rünnakuid.25

Sõnavabadus ja kogunemisvabadus on olemuslikult sedavõrd seotud, et neid on kohati raske eristada. Ka meeleavaldustel ja muudel avalikel koosolekutel esitavad inimesed erineval viisil väljendatud ideid ja arvamusi ning on arutatud, kas see kuulub sõna- või kogunemisvabaduse kaitse alla.26

Euroopa Inimõiguste Kohus on jooninud alla, et kogunemisvabadust tuleb tõlgendada kooskõlas sõnavabaduse sätetega, eriti kui kogunemisvabaduse eesmärk on väljendada isiklikku arvamust27 või kui küsimuse all on foorumi tagamine avalikuks aruteluks ja protesteerimiseks28 . Näiteks on kohus leidnud, et protestiaktsioon, mille käigus siseneti jõuga ametiasutusse, ei kuulu artikli kogunemisvabaduse kaitse alla, kuid seda saab tõlgendada kui sõnavabadusega kaitstud väljendust.29

Euroopa Inimõiguste Kohus on kogunemisvabaduse juures pidanud oluliseks eelduseks osalejate paljususe aspekti, st kellegagi koos oma meelsuse avaldamist, mistõttu ei kuulu see, kui inimene avaldab meelsust üksi, mitte kogunemisvabaduse, vaid sõnavabaduse kaitse alla.30 Seevastu inimeste kutsumine avalikule koosolekule sotsiaalmeedia kaudu on sõnavabaduse kaitse all, kui tõlgendada artiklit 10 koostoimes artikliga 11.31 Karistust avalikul kogunemisel näidatud plakatitel kajastatud sõnumite sisu ja väljahüütud sõnumite sisu eest on Euroopa Inimõiguste Kohus käsitlenud artikliga 11 kaitstud kogunemisvabaduse riivena.32

Sõna- ja kogunemisvabadus ning kodaniku- ja poliitilised õigused laiemalt on lahutamatult seotud demokraatia põhimõtte, aga ka õigusriigi põhimõttega: ükski neist ei saa olla olemas ilma teisteta. Õigusriigi põhimõttega – sealhulgas võimude

lahususe ja kohtute sõltumatuse põhimõttega – on tagatud, et riigil on olemas institutsioonid, mis võimaldavad inimestel oma inimõigusi teostada. Kui riigi seadustes ei ole inimõigusi sätestatud ning kui riigi kohtutest ei saa otsida neile kaitset, siis ei saa olla sõna- ja kogunemisvabadus praktikas olemas. Ilma sõna- ja kogunemisvabaduseta ei saa tekkida ühiskondlikku pluralismi, mis on demokraatia tuum.33

Eesti põhiseaduses on sõnavabadus üks kesksemaid vabadusõigusi, mis tugineb põhiseaduse preambuli põhimõttele, et Eesti riik on „rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele“.34 Väljendusvabadus on lahutamatult seotud põhiseaduse §-s 1 sätestatud demokraatia põhimõttega, sest „tegelik ja tõhus demokraatia on mõeldamatu ilma väljendusvabaduseta“.35 Väljendusvabadus on oluline hoob, mille abil astuda vastu avaliku võimu kandjate võimu omavolile ja kuritarvitustele.36

Väljendusvabadus on tähtis eeldus ja tingimus paljude teiste õiguste ja vabaduste toimimiseks. Ilma sõnavabaduseta ei oleks mõeldav teostada valimisõigust, mõtte-, südametunnistuse- ja ühinemisvabadust, informatsioonilise enesemääramise ja privaatsuse õigust, loomevabadust ning paljusid teisi õigusi ja vabadusi.37

Sõnavabaduse oluline element on õigus saada teavet, mis hõlmab ka õigust saada teavet interneti kaudu.38 Sõnavabaduse kaitse alla kuuluvad seega ka internetiteenused, mis võimaldavad veebilehti luua ja jagada39 , muu hulgas on inimestel õiguspärane ootus, et internetiteenused oleksid kättesaadavad, odavad, turvalised ja usaldusväärsed40 .

Õigust saada teavet interneti vahendusel ning riigi kohutusi selle õiguse tagamisel on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud kaasuses Kalda *vs.* Eesti41 . Kohus leidis, et Eesti on rikkunud EIÕK artiklit 10, kuna ei võimaldanud kinnipeetaval pääseda interneti kaudu õiguskantsleri, Riigikogu ja Euroopa Nõukogu infotalituse veebilehtedele.

Kalda *vs.* Eesti kaasusega seostub kaks Riigikohtu lahendit. Esimeses kaasuses esitas kinnipeetav Kalda kaebuse põhjusel, et vangla oli keeldunud võimaldama talle ligipääsu elektroonilisele Riigi Teatajale ning internetis olevatele EIÕK, Riigikohtu ja halduskohtute lahendite andmebaasidele, kuna vangistusseadus ei näe kinnipeetavale ette interneti kasutamist ning kuna õigusakte ja kohtulahendeid oli võimalik lugeda vanglas paberil. Riigikohus leidis, et kuna Kaldale oli tagatud võimalus tutvuda Riigi Teatajas avaldatud õigusaktide ning märksõnastikuga ja

Riigikohtu lahenditega paberil, oli vangla keeldumine Riigi Teataja elektroonilisele versioonile ligipääsu võimaldamisest õiguspärane.[42] Seevastu oli õigusvastane vangla keeldumine võimaldada ligipääs halduskohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditele, kuna neid avalikustatakse ainult veebilehtedel. Eesti seadustes on lähtutud eeldusest, et juurdepääs internetile on igaühele tagatud ja seadusest ei tulene vangidele piirangut üldiseks kasutamiseks levitatava info saamisele, mistõttu peab see neile olema tagatud samavõrra kui vabaduses viibivatele inimestele.[43]

Teine Riigikohtu lahend, milles samuti käsitleti interneti kaudu teabe saamise õigust, puudutas olukorda, kus vangla keeldus rahuldamast Kalda taotlust saada juurdepääs Euroopa Nõukogu Tallinna infotalituse veebilehele, õiguskantsleri veebilehele ja Riigikogu veebilehele. Riigikohtu üldkogu leidis oma 7. detsembri 2009. aasta otsuses[44] , et vangistusseaduse säte, mille alusel ei ole kinnipeetaval lubatud kasutada internetti (v.a väga piiratud juhtudel), on põhiseadusega kooskõlas. Riigikohus selgitas, et interneti kasutamise keelu eesmärk on takistada „teabe hankimist, mis võiks ohustada vangla julgeolekut, ühiskondlikku turvalisust väljaspool vanglat või vastu töötada kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamise eesmärgile“.[45] Riigikohtu hinnangul põhjendab teabe saamise õiguse riivet vajadus saavutada vangistuse täideviimise eesmärgid, sealhulgas iseäranis ühiskondliku turvalisuse tagamise vajadus.[46]

Kalda esitas Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebuse väitega, et Eesti on rikkunud tema õigust saada interneti vahendusel teavet ilma ametivõimude sekkumiseta (EIÕK art 10). Kohus selgitas oma lahendis, et „internet on üliolulise vahend, millega edendada avalikkuse juurdepääsu uudistele ja soodustada teabe levitamist üldiselt“. [47] Kohus nentis, et veebilehed, millele oli kaebaja soovinud ligi pääseda, sisaldasid valdavalt õigusteavet ja põhiõiguste, sealhulgas kinnipeetavate õigustega seotud teavet. Kohus rõhutas interneti osatähtsust inimeste igapäevaelus, mida tõendab muu hulgas asjaolu, et Eestis avaldatakse seadusi ainult elektroonilises Riigi Teatajas, ning seda, et paljudes rahvusvahelistes õigusaktides tunnustatakse interneti avaliku teenuse väärtust ja selle tähtsust inimõiguste teostamisel.

Euroopa Inimõiguste Kohus ei pidanud põhjendatuks Eesti riigi väiteid turvariskide ja lisakulude kohta ning leidis, et veebilehtedele ligipääsu piiramine ei olnud demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Selle lahendi alusel tuleb edaspidi Riigikohtul Eesti põhiseaduse § 44 lõiget 1 tõlgendades arvestada Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohti ja muuta oma praktikat. Riigikohtu üldkogu[48] rahuldas Kalda teistmisavalduse osaliselt ja tühistas Eesti kohtute varasemad otsused osas, millega

oli kaebus lahendatud Euroopa Inimõiguste Kohtu menetluses[49] .

Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohad näitavad, et demokraatlikus ühiskonnas peab riik tagama kinnipeetava õiguse saada teavet muu hulgas ka interneti vahendusel. Internet on saanud üha olulisemaks eelduseks inimõiguste teostamisel, mis kehtib ka kinnipeetavate kohta. Riigil on küll õigus võtta meetmeid, et tagada vangla julgeolek ja ühiskondlik turvalisus, ent kõnealuses kaasuses oleks Eesti riik pidanud veenvalt näitama, kuidas kinnipeetava ligipääs konkreetsete ametiasutuste veebilehtedele ohustab vangla julgeolekut või ühiskondlikku turvalisust. Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul ei piisa ainult väidetest, vaid neid tuleb ka kaalukalt põhjendada. Siinsel juhul olid Eesti riigi argumendid liiga pealiskaudsed ega suutnud Euroopa Inimõiguste Kohut veenda selles, et võetud meetmed olid demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.

Sõnavabaduse lahutamatu osa on ühtlasi pressivabadus, millel on keskne roll poliitilise arutelu toimimiseks, mis on omakorda demokraatliku ühiskonna sügav olemus.[50] Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt tõstnud esile asjaolu, et kui valitsust kritiseerivad seisukohad ei kujuta endast vägivallale õhutamist (ei propageeri vägivalla kasutamist ega verist kättemaksu, ei õigusta terroriakte, ei õhuta vägivalda ega sügavat ja irratsionaalset viha kindlate isikute vastu), ei ole õigustatud piirata üldsuse õigust teabele isegi juhul, kui esinevad EIÕK artikli 10 lõikes 2 toodud alused, nagu riigi territoriaalse terviklikkuse või riigi julgeoleku kaitse või korrarikkumiste või kuritegude ennetamine.[51]

Riigi positiivsel kohustatusel on ühtlasi horisontaalne mõju: riigil on kohustus tegeleda ka eraallikaist tulenevate ohtudega, näiteks luua asjakohased õiguslikud eeldused meedia toimimiseks, eraõiguslike meediakanalite ülemäärase koondumise vältimiseks ning vaidluste kohtulikuks ja kohtuväliseks lahendamiseks. Riigil on veel kohustus kaitsta isikuid sõnavabaduse rikkumiste eest kolmandate isikute, sealhulgas äriettevõtete poolt.[52]

On oluline küsimus, millised kohustused on riigil ning millised kohustused on erinevatel teenusepakkujatel selleks, et tagada isiklike õiguste kaitse internetiajastul ning kuidas sealjuures tagada teenusepakkujate õigused, sh nende sõnavabadus. Seda probleemistikku on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud Delfi *vs*. Eesti[53] kaasuses, mis on seni ainus Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkotta jõudnud Eestit puudutav kohtuasi. Kohus selgitas, et Kuna Delfi portaalis avaldatud vaidlustatud kommentaaridest enamik kujutas endast vaenukõnet või vägivalla õhutamist, ei

kuulu need inimõiguste konventsiooni artikli 10 kaitsealasse. Seega ei olnud kohtuasjas küsimuse all mitte kommentaaride autorite sõnavabadus, vaid see, kas Eesti kohtute otsused, milles peeti Delfit kolmandate isikute postitatud kommentaaride eest vastutavaks, rikkusid Delfi õigust edastada teavet, mis kuulub artikli 10 kaitse alla.54 Lahendades küsimust, kas Delfile konventsiooniga tagatud õigusi on rikutud, analüüsis Euroopa Inimõiguste Kohus järgmisi aspekte: 1) kommentaaride kontekst, 2) kaebaja võetud meetmed laimavate kommentaaride vältimiseks või kõrvaldamiseks, 3) kommentaaride tegelike koostajate vastutus alternatiivina kaebaja vastutusele ning 4) riigisisese menetluse tagajärjed kaebaja jaoks.55 Neid kriteeriume on kohus järginud kõigis edasistes kaasustes, mis puudutavad internetis isikuõiguste rikkumise ja sõnavabaduse konflikti.56

Euroopa Inimõiguste Kohus nõustus Riigikohtu tõlgendusega ja leidis, et ärieesmärkidel internetiportaali pidavat meediaväljaannet võib Eesti riigisisese õiguse alusel pidada põhimõtteliselt vastutavaks sellesse portaali selgelt õigusvastaste kommentaaride üleslaadimise eest. Euroopa Inimõiguste Kohus ei tuvastanud artikli 10 rikkumist Eesti poolt.57

Kaasuses Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ja Index.hu Zrt *vs*. Ungari, mis puudutas kinnisvaraportaali tegevust kritiseerinud artiklile järgnenud solvavate kommentaaride avaldamist kaebajate veebilehtedel, leidis aga Euroopa Inimõiguste Kohus, et Ungari on rikkunud EIÕK artiklit 10. Kohtu hinnangul olid Ungari kohtunikud järeldanud ilma kohase analüüsita ja õiguste vastastikuse kaalumiseta, et kommentaarid olid kinnisvaraportaali suhtes solvavad. Kohus rõhutas, et paljudel juhtudel, sealhulgas kõnealusel juhul, oleks piisav meede solvavate kommentaaride eemaldamise süsteemi kasutamine pärast nendest teadaandmist (*notice-and-take-down system*).58

On selge, et kui ärieesmärke teenivas internetiportaalis avaldatakse teavet, mis on kellegi suhtes solvavat laadi, võib sellega kaasneda portaali vastutus. Samas ei tohiks riigid panna internetiportaalidele ebamõistlikke kohustusi. Riik peab kaitsma ka nende õigust avaldada teavet ja tagama, et nende äritegevusse ei sekkutaks ebaproportsionaalselt. Tuleb leida tasakaal erinevate huvide vahel ning ma leian, et skeem, mida Euroopa Inimõiguste Kohus kasutas Delfi kaasuses ja on kasutanud hiljem sarnastes kaasustes, pakub selliseks huvide kaalumiseks hea võimaluse. Kindlasti on tarvis, et internetiportaalid võtaksid meetmeid selleks, et laimavaid kommentaare ennetada ja need kiiresti eemaldada, et potentsiaalset kahju võimalikult palju vähendada.

Internetivahendajate (*internet intermediaries*)59 rolli ja vastutuse teemat on laialdaselt käsitlenud ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee, kes on võtnud vastu soovituse liikmesriikidele internetivahendajate rolli ja vastutuse kohta.60 Ühelt poolt peavad riigid looma turvalise keskkonna interneti vahendusel avalikus arutelus osalemiseks ja mitmekesiste arvamuste avaldamiseks, sealhulgas peab riik kaitsma isikuid eraisikutelt tulenevate ohtude eest, tagades eraisikute tegevuste kooskõla valdkondlike õigusnormidega. Teiselt poolt on internetis teenuste osutajatel kohustus austada rahvusvahelisi inimõigusi ja tegutseda kooskõlas valdkondlike õigusnormidega. Soovituses märgitakse muu hulgas, et konkreetse internetivahendaja vastutust hinnates tuleb analüüsida osutatava teenuse sisu ja ulatust, sealhulgas seda, kas ta modereerib avaldatu sisu.61

Kahtlemata on riikidel väga keeruline õiguslikult reguleerida valdkonda, kus on internetiteenuste osutajatel ja vahendajatel keskne roll olulisi avalikke hüvesid evivate teenuste osutamisel. Internetivahendajate teenused on selle põhjapanev eeldus, et toimiks Eesti e-riik ning et me saaksime tarbida harjumuspäraseid teenuseid, osaleda ühiskondlikes aruteludes ja kaitsta oma õigusi. Internetivahendajate huvide ja teiste huvide tasakaalustamiseks on vaja riigi ja teenuseosutajate koostööd, sealhulgas hästi toimivat eneseregulatsiooni, sest on selge, et internetiteenuste areng on nii kiire, et riigi õigusnormid ja kohtupraktika on sellest alati sammu võrra maas.

- 1Euroopa Nõukogu kompass: noorte inimõigushariduse käsiraamat. − https://www.coe.int/et/web/compass/what-are-human-rights- (30.11.2021).
- 2ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. 10.12.1948. − https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon (30.11.2021).
- 3ÜRO Inimõiguste Komitee veebileht: https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ccpr/pages/ccprindex.aspx. Vt ka Inimõiguste raamatu peatükk ptk 3.
- 4Tuleb tähele panna, et Euroopa Nõukogu ei ole mitte EL-i organ, vaid 47 liikmesriigist koosnev eraldiseisev organisatsioon, mis on keskendunud inimõiguste, demokraatia ja õigusriigi põhimõtte kaitsele ja edendamisele liikmesriikides. Kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on EIÕK osalisriigid ja EIK-i otsused on kõigile liikmesriikidele EIÕK art 46 alusel siduvad. Euroopa Nõukogus on väga tähtis üksus Ministrite Komitee, kuhu kuuluvad välisministrid või Euroopa Nõukogu juures asuva alalise diplomaatilise esinduse esindajad. Ministrite Komitee võtab vastu otsuseid Euroopa Nõukogu poliitika kohta, teeb järelevalvet EIK-i otsuste täitmise üle ja kinnitab Euroopa Nõukogu eelarve.

Euroopa Nõukogu oluline organ on selle parlamentaarne assamblee, kuhu kuuluvad kõikide liikmesriikide parlamendiliikmete esindajad. Parlamentaarne assamblee valib EIK-i kohtunikud ning on demokraatlik foorum, kus vahetatakse mõtteid Euroopa Nõukogu valdkondade üle ning seiratakse inimõiguste olukorda, valimisi jm inimõiguste, demokraatia ja õigusriigiga kokku puutuvaid teemasid.

- 5Liiv, E. Väljendusvabaduse ja üldiste isikuõiguste konflikt veebipäevikute ja -foorumite näitel. – Juridica 2008/7, lk 474.
- 6Vt EIÕK tõlgendamise kohta täpsemalt Inimõiguste raamatu peatükk 4.
- 7Liiv, E. Väljendusvabaduse ja üldiste isikuõiguste konflikt veebipäevikute ja -foorumite näitel. – Juridica 2008/7, lk 465.
- 8Vt nt European Union Agency for Fundamental Rights. Fundamental Rights Report. 2021. − https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-report-2021 (30.11.2021).
- 9EL-i inimõiguste alased suunised sõnavabaduse kohta internetis. Euroopa Liidu Nõukogu, Brüssel, 12.05.2014. (OR. en) 9647/14. − https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9647-2014-INIT/et/pdf (30.11.2021).
- 10Euroopa Komisjon käivitas Eesti suhtes kaks rikkumismenetlust. – ERR uudised, 30.10.2020. – https://www.err.ee/1153363/euroopa-komisjon-kaivitas-eesti-suhtes-kaks-rikkumismenetlust (30.11.2021).
- 11Belarus: fourth package of EU sanctions over enduring repression and the forced landing of a Ryanair flight. – Council of the EU Press release, 21.06.2021. − https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/06/21/belarus-fourth-package-of-eu-sanctions-over-enduring-repression-and-the-forced-landing-of-a-ryanair-flight/. Vt ka EL-i piiravate meetmete kohta: https://www.consilium.europa.eu/et/policies/sanctions/ (30.11.2021).
- 12Vt OSCE meediavabaduse esindaja veebileht: https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media (30.11.2021).
- 13Vt ODIHR-i veebileht: https://www.osce.org/odihr. Vt ka Handbook on Monitoring Freedom of Peaceful Assembly: Second Edition. OSCE. 11.12.2020. – https://www.osce.org/odihr/monitoring-peaceful-assembly (30.11.2021).
- 14Vt OSCE meediavabaduse esindaja veebilehelt alakategooria „Impact of Artificial Intelligence“. – https://www.osce.org/fom/ai-free-speech (30.11.2021).
- 15OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the Covid-19 Pandemic. 17.07.2020. – https://www.osce.org/odihr/human-rights-states-of-

emergency-covid19 (30.11.2021).

- 16Eesti inimõiguspoliitika keskendub kolmele valdkonnale: 1) kõige haavatavamas olukorras rühmade, eelkõige naiste, laste ja põlisrahvaste õiguste kaitsele; 2) sõna- ja väljendusvabadusele, sh internetis, ning meediavabadusele; 3) demokraatia edendamisele, sh kodanikuühiskonna toetamisele ja võitlusele karistamatusega. Vt ka: Inimõigusdiplomaatia alused ja tegevuskava. Tallinn, 2021. – https://vm.ee/sites/default/files/vm_inimoigusdiplomaatia_alused_ja_tegevuskava.pdf. (30.11.2021).
- 17Vt Euroopa Nõukogu veebileht: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/home (30.11.2021). (sõnavabadus) ning https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/freedom-of-assembly (30.11.2021) (kogunemisvabadus).
- 18Eesti on Euroopa Nõukogu informatsioonipoliitika koordinaator. Selles rollis saab Eesti anda panuse sellesse, et analüüsida inimõiguste ja tehisintellekti suhestumist, aidata kaasa uue tehnoloogia, eelkõige tehisintellekti läbipaistvale ja eetilisele kasutamisele, ning olla kaasatud tehisintellekti tulevikku kujundavatesse rahvusvahelistesse poliitikatesse ja protsessidesse. Vt täpsemalt: Inimõigusdiplomaatia alused ja tegevuskava. Tallinn, 2021. – https://vm.ee/sites/default/files/vm_inimoigusdiplomaatia_alused_ja_tegevuskava.pdf, lk 5 (30.11.2021).
- 19Media Freedom Coalition ministerial communiqué. – https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2020/11/media-freedom-coalition-ministerial-communique.html (30.11.2021).
- 20Vt internetivabaduse koalitsiooni veebileht: https://freedomonlinecoalition.com/ (30.11.2021).
- 21Inimõigusdiplomaatia alused ja tegevuskava. Tallinn 2021. –https://vm.ee/sites/default/files/vm_inimoigusdiplomaatia_alused_ja_tegevuskava.pdf, lk 4–5 (30.11.2021).
- 22Vt sõnavabaduse kontekstis: Maruste, Turk, p 6.
- 23Maruste, Turk, p 9; EIK, 37553/05, Kudrevičius jt vs. Leedu, 15.10.2021, p 158.
- 24EIK, 1543/06, Bączkowski jt vs. Poola, 03.05.2007, p 64.
- 25EIK, 46712/15, Berkman vs. Venemaa. 01.12.2020, p-d 54–57.
- 26EIK, 17391/06, Primov jt vs. Venemaa, 12.06.2014, p 92; EIK, 29225/95 ja 29221/95, Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden vs. Bulgaaria. 02.10.2001, p 85.

- 27EIK, 11800/85, Ezelin vs. Prantsusmaa. 26.04.1991, p 37.
- 28EIK, 10346/05, Éva Molnár vs. Ungari. 07.10.2008, p 42.
- 29EIK, 19554/05, Taranenko vs. Venemaa, 15.05.2014, p 69.
- 30Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights. Updated on 30 April 2021. Council of Europe. – https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf (30.11.2021), lk 6–7.
- 31EIK, 60921/17 ja 7202/18, Elvira Dmitriyeva vs. Venemaa, 30.04.2019, p 66.
- 32EIK, 3704/13, Kemal Çetin vs. Türgi, 20.05.2020, p 26.
- 33Akandji-Kombe, J.-F. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 7. Council of Europe. − https://rm.coe.int/168007ff4d, p 48 (30.11.2021).
- 34Maruste, Turk, p 6.
- 35Ibid., p-d 5–6.
- 36Ibid., p 6.
- 37 Maruste, Turk, p 6.
- 38Vt ka Kuurberg, lk 465.
- 39EIK, 3111/10, Ahmet Yildirim vs. Türgi, 18.12.2012.
- 40Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users (Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies). – https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2014-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-a-guide-to-human-rights-for-Internet-users-adopted-by-the-committee-of-?_101_INSTANCE_aDXmrol0vvsU_viewMode=view/ (30.11.2021).
- 41EIK, 21575/08, Kalda vs. Eesti, 01.2017.
- 42RKHK, 3-3-1- 20-07, 31.05.2007, p-d 10–11.
- 43Ibid., p-d 14–15.
- 44RKÜK, 3-3-1-5-09, 7.12.2009.
- 45Ibid., p 34.
- 46Ibid., p-d 29–35.
- 47EIK, 17429/19, Kalda vs. Eesti, 19.01.2016, p 44 edasiste viidetega.
- 48RKÜK, 3-3-2-1-16, 30.06.2017.

- 49Laffranque, J. Põhiseadus läbi inimõigustealase Euroopa kohtupraktika prisma. − Juridica 2021/1, lk 13.
- 50Vt EIK, 11798/85, Castells vs. Hispaania, 23.04.1992.
- 51Vt EIK, 16538/17, Şahin Alpay vs. Türgi, 20.03.2018, p 179; EIK 24762/94, Sürek vs. Türgi (nr 4), 08.07.1999, p 60.
- 52Maruste, Turk, p 9.
- 53EIK (suurkoda), 64569/09, Delfi vs. Eesti, 16.06.2015.
- 54Ibid., p 140.
- 55Ibid., p 142.
- 56EIK-i kriteeriumid võetud Maris Kuurbergi artiklist: Kuurberg, lk 467.
- 57EIK (suurkoda), 64569/09, Delfi vs. Eesti, 16.06.2015, p-d 128, 140, 162. Vt ka alapeatükk 2.2.3.
- 58EIK, 22947/13, Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ja Index.hu Zrt vs. Ungari, 02.02.2016.
- 59Internetivahendajad on üldnimetaja väga erinevatele teenuseosutajatele, kes hõlbustavad isikutevahelist suhtlust internetis. Teenuste ring võib olla väga lai: internetiteenuse osutamine (võimaldavad kasutajatele ligipääsu internetile), teabe ja andmete töötlemise võimaldamine; veebipõhiste teenuste, sh kasutajate loodud sisu talletamine; teabe koondamine; otsingute võimaldamine; juurdepääsu võimaldamine kolmandate isikute loodud ja/või hallatavale sisule ja teenustele; kaupade ja teenuste, sh audiovisuaalsete teenuste müük; muude äritehingute võimaldamine jpt teenused. Osa teenuseosutajaid modereerib ja hindab sisu, sh isikuandmete automatiseeritud töötlemise kaudu.
- 60Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Appendix to Recommendation CM/Rec(2018)2 „Guidelines for States on actions to be taken vis-à-vis internet intermediaries with due regard to their roles and responsibilities“. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14 (30.11.2021).
- 61Ibid.